

Jałmużna, Tadeusz / Leżańska, Wiesława / Witkowska, Ewa

Rola i znaczenie prac magisterskich z historii wychowania w edukacji pedagogicznej

---

Rozprawy z Dziejów Oświaty 32, 217-222

1989

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ JAŁMUŻNA, WIESŁAWA LEŻAŃSKA
EWA WITKOWSKA

ROLA I ZNACZENIE PRAC MAGISTERSKICH Z HISTORII WYCHOWANIA W EDUKACJI PEDAGOGICZNEJ

Zastanawiając się nad optymalizacją procesu kształcenia nauczycieli możemy postawić zasadnicze pytanie: Co należy zrobić, aby ów proces uczynić skuteczniejszym, a zarazem bliższym wymaganiom i możliwościom naszych czasów?

W dziejach pedagogiki problem to nie nowy, lecz wciąż powracający, obarczony zmieniającymi się cywilizacyjnymi i społecznymi uwarunkowaniami.

W związku z postulatem elastyczności systemu szkolnego każdy nauczyciel powinien być merytorycznie i metodycznie przygotowany zarówno do realizacji zmieniających się co pewien czas programów nauczania, jak i do samodzielnej aktualizacji poszczególnych haseł programowych, do ich uzupełniania najnowszymi zdobyczami nauki. Również ewentualność przekształceń strukturalnych w szkolnictwie wymaga od nauczycieli przygotowania znacznie wykraczającego poza ramy, jakie dotychczas uważano za wystarczające. Wreszcie dla jakości pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkolnictwie ogólnokształcącym i zawodowym nie jest obojętne, jakie wykształcenie będą mieć nauczyciele.

Dzień dzisiejszy wymaga od nauczycieli nie tylko chłonnej i wyćwiczonej pamięci, lecz również zdolności obserwacji, bogatej i żywej wyobraźni, szczególnie zaś umiejętności samodzielnego i krytycznego myślenia jako podstawy podejmowania racjonalnych decyzji, opartych na wszechstronnej analizie warunków, z których one wynikają, a także następstw, do jakich prowadzą.

Chcąc sprostać tym zadaniom należy, według dzisiejszych reformatorów, dążyć do zespolenia działalności wychowawczej z życiem, zbliżenia oświaty do społeczeństwa i gospodarki, wreszcie „obmyślać czy też odkryć na nowo system kształcenia i wychowania w symbiozie z otaczającym środowiskiem. Czyż bowiem nie nadszedł czas, aby postawić inne wymagania systemom oświatowym? Uczyc się, jak żyć; uczyć się, jak się uczyć, aby przez całe życie móc przyswajać nową wiedzę; uczyć się myśleć swobodnie i krytycznie; uczyć się kochać świat i czynić go bar-

dziej ludzkim; uczyć się, jak rozwijać się samemu w pracy twórczej i dzięki niej”¹.

Nauczyciel-wychowawca, który zgodnie z wymaganiami nauk pedagogicznych i założeń społecznych ma kształtować jednostkę twórczą, winien sam stanowić jej wzór. Te wymogi w dużym stopniu może spełnić poprzez studia w zakresie historii wychowania. Przy daleką obecnie posuniętej specjalizacji elementy wiedzy z różnych dziedzin nauk pedagogicznych mogą być ujęte w ich integralnym zespoleniu w ramach historii wychowania. Taka właśnie wiedza prowadzi do osiągnięcia kultury pedagogicznej. Przez nauczanie treści z dziejów wychowania opierających się na autentycznych materiałach źródłowych możemy kształtować postawę społeczno-moralną przyszłego nauczyciela, budzić jego patriotyzm. Ze względu na te wartości historia wychowania powinna występować w programach kształcenia pedagogicznego na wszystkich kierunkach i poziomach studiów nauczycielskich.

Dzieje historii wychowania w programach kształcenia pedagogicznego kandydatów na nauczycieli przechodziły różne koleje. Zagroženiem dla tego przedmiotu byli nadal są rzecznicy tzw. instrumentalizmu pedagogicznego, którzy preferują w przygotowaniu kandydatów do zawodu nauczycielskiego techniki działania pedagogicznego. Wprowadzony w uniwersytetach podział pedagogiki na specjalizacje związał się ze zmniejszeniem liczby godzin z historii wychowania.

Na funkcjonujących obecnie kierunkach pedagogiki słuchacze w pierwszej fazie studiów stykają się z historią wychowania w ramach ćwiczeń i wykładów z tego przedmiotu. Zainteresowani tą dyscypliną mogą uczestniczyć w seminariach z historii wychowania, na których przygotowują prace magisterskie.

Seminarium magisterskie jest jedną z najaktywniejszych form kształcenia studentów. Aktywny i świadomy udział studentów w procesie kształcenia jest jednym z głównych warunków jego skuteczności. Stosując w ramach seminarium metody poszukujące heurystyczne rozwijamy umiejętność dostrzegania, formułowania i rozwiązywania problemów teoretycznych i praktycznych; rozwijamy samodzielność myślenia i działania oraz kształtujemy wartościową motywację uczenia się.

Pracując grupowo nad problemem uczymy się współdziałania, przemyślanego podziału zadań składających się na dany problem, a także racjonalnej organizacji pracy i współodpowiedzialności za jej efekty.

Przy pisaniu pracy magisterskiej wdramy studentów do systematycznej samokontroli i samooceny wyników swej pracy. Samokontrolę i samoocenę, które służą korekcie popełnionych błędów, łączymy z formułowaniem i uzasadnieniem sposobów optymalnego rozwiązywania trudności. W toku tak szeroko rozumianej samokontroli i samooceny

¹ E. Faure, *Uczyć się, aby być*, Warszawa 1975, s. 302.

studenci przeprowadzają różnorakie rozumowania, ćwicząc się zwłaszcza w dowodzeniu i tłumaczeniu, w niektórych przypadkach mają ponadto możliwość empirycznej weryfikacji własnych sądów. Sprzyja to samodzielnemu myśleniu, gdyż celowo stawia się ich w sytuacjach, które tego myślenia wymagają.

Niezwykle cenny jest w pracy seminaryjnej indywidualny tok pracy ze studentem. Poza tym, że zwiększa on efektywność kształcenia, sprzyja również kształceniu kultury pedagogicznej i osobistej studentów.

W Uniwersytecie Łódzkim seminaria z historii wychowania przez długi okres były prowadzone przez prof. dra Stefana Truchima, który począwszy od 1945 r. kierował Zakładem Historii Szkolnictwa, a po przekształceniach organizacyjnych w latach pięćdziesiątych prowadził od 1957 r. Katedrę Historii Wychowania i Oświaty. W latach 1967—1984 kierownikiem Katedry, a potem Zakładu², była prof. dr Eugenia Podgórska. Począwszy od 1984 r. do chwili obecnej pracą Zakładu, w którego ramach znajduje się zespół historyków wychowania, kieruje doc. dr hab. Tadeusz Jałmużna.

Pod kierunkiem prof. dra S. Truchima powstało 210 prac magisterskich³. W latach 1945—1948 badania studentów ukierunkowane zostały głównie na problematykę tajnego nauczania w czasie okupacji hitlerowskiej. Tematy o tajnej oświacie podejmowali najczęściej studenci, którzy w okresie wojny sami nauczali czy też byli organizatorami z ramienia podziemnych władz oświatowych. Własne przeżycia tych ludzi pozwalały ukazać nie tylko fakty i zdarzenia, lecz również odtworzyć atmosferę, jaka towarzyszyła tamtym poczynaniom oświatowym.

Obok tej grupy liczny zespół tworzyli studenci przygotowujący monografie szkół, głównie powszechnych. Na VII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich we Wrocławiu we wrześniu 1948 r. S. Truchim stwierdził, że „pożoga wojenna zniszczyła prawie w 80% archiwa szkół, zwłaszcza powszechnych, ratując to, co pozostało, stwarzamy podstawy przyszłych prac syntetycznych”⁴.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych na seminariach magisterskich S. Truchima powstało wiele prac dotyczących przeobrażeń oświa-

² W latach 1957—1968 w UŁ działała Katedra Historii Wychowania i Oświaty. W 1968 r. powołano Instytut Pedagogiki i Psychologii, w którego ramach występował Zakład Historii Wychowania i Oświaty. W 1981 r. w wyniku zmian organizacyjnych powołano do życia Katedrę Historii i Teorii Wychowania, w której skład wchodzi Zakład Historii i Teorii Wychowania.

³ E. Podgórska, W. Leżańska, E. Witkowska, *Bibliografia prac Stefana Truchima oraz wykaz kierowanych przez niego rozpraw doktorskich i magisterskich z lat 1945—67*, „Zeszyty Naukowe UŁ Nauki Humanistyczno-Społeczne. Folia Paedagogica et Psychologica”, s. 1, 1977, nr 13, s. 156—166.

⁴ S. Truchim, *Postulaty w zakresie organizacji badań historii szkolnictwa i wychowania w Polsce*, [w:] *Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu 19—22 września 1948*, t. II, Warszawa 1948, s. 79—82.

towych w dobie Oświecenia i w czasach, gdy ziemie polskie w XIX w. znalazły się pod zaborami.

W drugiej połowie lat sześćdziesiątych seminaria magisterskie zaczęła prowadzić prof. dr E. Podgórska, pod której kierunkiem do chwili obecnej napisano 352 prace. W latach osiemdziesiątych promotorami prac z zakresu historii wychowania stali się w naszym Zakładzie doc. dr hab. T. Jałmużna oraz adiunkci: dr Wiesława Leżańska i dr E. Witkowska.

W ostatnim dwudziestoleciu wśród problemów podejmowanych w pracach magisterskich najliczniej reprezentowane są zagadnienia pedeutologiczne. Dotyczą one nauczycieli wszystkich szczebli kształcenia, od wychowania przedszkolnego po szkoły wyższe na przestrzeni XVIII—XX w. Wyniki badań pedeutologicznych umożliwiają rozpoznanie rzeczywistej sytuacji zawodu nauczycielskiego, warunków rozwoju w zawodzie, zakresu i charakteru potrzeb zawodowych, a tym samym pozwalają na głębszą analizę stanu wykształcenia nauczycieli i bardziej racjonalne projektowanie nowych rozwiązań w tym zakresie.

Drugie miejsce pod względem liczbowym zajmują monografie placówek oświatowych — szkół szczebla podstawowego i średniego typu ogólnokształcącego i zawodowego oraz przedszkoli. Wiele prac monograficznych ukazuje działalność kulturalno-oświatową takich instytucji, jak: biblioteki, muzea, domy kultury i kluby, stowarzyszenia społeczne.

W wielu z nich przedmiotem rozważań uczyniono polską myśl pedagogiczną kształtującą się na przestrzeni XVIII—XX w. Analizie poddano twórczość wybitnych pedagogów, którzy zdobyli już zasłużone uznanie, udało się też przedstawić działalność ludzi mało znanych ogółowi. Tę drugą grupę tworzą pedagodzy związani z instytucjami oświatowymi funkcjonującymi w regionie, np. Romuald Petrykowski, Bronisław Szwałm, Stefania Kuropatwińska, Henryk Ochędalski, Aleksander Patkowski i Jerzy Ostrowski.

Pokaźna grupa prac magisterskich powstała dzięki materiałom pochodzącym z czasopism. Na łamach czasopism analizie poddano problemy pedeutologiczne, wychowania w rodzinie, wychowania estetycznego i przedszkolnego.

Rosnące zainteresowanie problematyką wychowania przedszkolnego uwidoczniło się w okresie utworzenia w UŁ specjalistycznego kierunku studiów. Podejmowane przez studentki zagadnienia dotyczyły głównie funkcji przedszkola w Polsce Ludowej, jego systemu wychowawczego oraz form kształcenia nauczycieli w tym zawodzie.

Duża część prac magisterskich, których tematykę przedstawiono powyżej, opierała się na materiałach archiwalnych znajdujących się w składnicach lokalnych i centralnych. Badania nad podejmowanymi tematami realizowane były według wskazań materializmu historycznego⁵.

⁵ J. Topolski, *O związkach między teorią a metodą materializmu historycznego*, „Przegląd Humanistyczny”, 1979, nr 7, s. 1—9; Por. też: J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1968.

Wielokrotnie studenci sygnalizowali brak materiałów źródłowych. Znacznie rzadziej występował ich nadmiar, zmuszający do przeprowadzenia selekcji. W przypadku trudności w znalezieniu kompletu źródeł pomocną stawała się studentom metoda porównawcza⁶.

Często w pracach magisterskich wykorzystywano źródła drukowane. Należały do nich prace teoretyków pedagogiki, czasopisma pedagogiczne, programy nauczania, podręczniki, zarządzenia i dzienniki władz oświatowych, wspomnienia oraz pamiętniki nauczycieli i uczniów.

Prace magisterskie wzbogacały źródła wywołane: relacje, listy, wspomnienia, zdjęcia. Doceniając ich trud zdobycia i wartość poznawczą dołączano je do prac w formie aneksów. Znaczenie takich dokumentów w badaniach społeczno-oświatowych podkreśla się w polskiej i zagranicznej literaturze metodologicznej⁷.

Historycy oświaty i wychowania stają przed koniecznością korzystania z metod historycznych, socjologicznych, pedagogicznych. Daje im to możliwość prowadzenia szerokich i pogłębionych badań.

Metody socjopedagogiczne⁸ w pracach magisterskich z historii wychowania wykorzystywane są najczęściej w dwu przypadkach. Chcąc ukazać realizację trwającego procesu pedagogicznego (metody dydaktyczno-wychowawcze, motywacja wyboru zajęć pozalekcyjnych, uczestniczenie w kołach zainteresowań), wprowadza się rozdziały egzemplifikujące ten rodzaj działalności przez zebranie materiałów za pomocą ankiety, wywiadu czy socjogramu. Te metody okazały się pomocnymi w sytuacji uzupełniania materiałów archiwalnych i drukowanych. Informacje zebrane za pomocą ankiet wykorzystano na przykład w realizacji tematu pozaszkolnej działalności nauczycieli czy dokształcania nauczycieli.

Seminaria z historii wychowania cieszą się dużą popularnością u studentów pedagogiki w UŁ. Przede wszystkim zgłasza się na nie wielu studentów z kierunków zaocznych. Nie wszyscy chętni mogą być przyjęci ze względu na kryteria obowiązujące przy tworzeniu grup seminaryjnych.

Przy ustalaniu problematyki prac magisterskich promotorzy z naszego Zakładu uwzględniają zarówno wartości poznawcze prac, jak i utylitarne. Bogdan Suchodolski pisał „Historia wychowania potrzebna pedagogom nie może być historią kronikarską, musi być historią wyjaśniającą socjologicznie i wartościującą merytorycznie”. Pedagog — teoretyk i praktyk — jest zainteresowany tym, by „wydobyć wartościową wiedzę praktyczną z tej różnorodnej działalności jego przodków”⁹.

⁶ Cz. Majorek, *Metoda porównawcza w badaniach historyczno-oświatowych*, „Przegląd Humanistyczny”, 1979, nr 7, s. 11—30.

⁷ *Methoden der empirischen Sozialforschung von Peter Atteslander Prof. an der Universität Bern*, Berlin—New York 1971.

⁸ *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych. Rozprawy z pedagogiki społecznej*, „Studia Pedagogiczne”, 1970, t. XLIX.

⁹ B. Suchodolski, *O nowy rys historii wychowania*, „Nowa Szkoła”, 1948, nr 4, s. 201—203.

Przy wyborze tematu pracy magisterskiej w dużym stopniu uwzględniamy zainteresowania studentów. Wielu czynnych nauczycieli i działaczy oświatowych przygotowało monografie szkół i placówek kulturalno-oświatowych. Wśród studentów zaocznych zainteresowaniem cieszy się problematyka regionalna.

Występują też przykłady świadczące o mniej utylitarnym nastawieniu słuchaczy. W ostatnich latach powstało kilka wartościowych prac magisterskich ukazujących działalność pedagogów z XIX i XX w. Studenci opracowujący te zagadnienia mogą zaimponować znajomością warsztatu pracy naukowej. Są to jednak przypadki rzadkie. Z doświadczeń wynika, że w większości studenci mają trudności w korzystaniu i opracowaniu materiałów archiwalnych. Widoczna jest potrzeba wzbogacania dotychczasowych treści programowych dotyczących metodologii w naukach pedagogicznych naukami pomocniczymi z zakresu historii i elementami archiwistyki.

W ramach planów badawczych, których realizacja nastąpi w najbliższych latach na seminarium magisterskim z historii wychowania, przewidujemy kontynuację problematyki już podejmowanej przez studentów. Będą więc przygotowywane prace dotyczące działalności pozadydaktycznej nauczycieli w latach 1918—1980, instytucji kształcących nauczycieli, placówek szkolnych oraz opracowania ukazujące dokonania pedagogów regionalnych.

Dostrzegając ogromną potrzebę badań w zakresie wychowania przedszkolnego w najbliższych latach przewidujemy, że ten nurt zajmie istotne miejsce w problematyce naszych seminariów.

Wychodząc również naprzeciw aktualnym badaniom oświatowym podejmujemy tematy dotyczące wychowania dla pokoju i wychowania estetycznego.

Poznawanie dawnej rzeczywistości pedagogicznej oraz aktualne zapotrzebowanie w teorii i praktyce pedagogicznej jest, jak słusznie stwierdził prof. dr hab. S. Michalski¹⁰, dla historyków wychowania podstawowym kryterium ważności przy ustalaniu problematyki naukowo-badawczej.

Omówiona tematyka prac magisterskich, jakie powstały w naszym Zakładzie na przestrzeni 40 lat, jest dowodem, iż to kryterium traktowane było jako zasadnicze.

---

¹⁰ S. Michalski, *O niektórych zagadnieniach przedmiotu badań historii wychowania i jej roli w edukacji pedagogicznej*, [w:] *Z zagadnień metodologicznych historii wychowania*, red. S. Truchim, Łódź 1965, s. 27.